Danskernes Historie Online
Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliserings-projekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt vores arbejde – Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskernes Bibliotek: https://slaegtsbibliotek.dk
Danske Slægtsforskere: https://slaegt.dk

PRØVEN

Jernalderen og vikinge-tiden på Halsnæs

Nyt bogværk om Frederiksværk

En rejse gennem verden af i går

Skyttegravenes ofre: Historien om Rasmus fra Sønderjylland

Frederiksværkegnens Historiske Forening

December 2025 - 22. årgang, nr. 80

Frederiksværkegnens Historiske Forening

Formand
Gunnar Gade Midtiby, Frydsvej 8, 3300 Frederiksværk, Tlf. 2346 6008
formand@frvhistorie.dk

Kasserer
Merete Rasmussen, Krudttårnsbakken 1 st.tv, 3300 Frederiksværk,
Tlf. 3064 3033, ***kasserer@frvhistorie.dk***

Bestyrelsesmedlemmer
Dorthe Jensen, Bjørnebakkevej 35, 3300 Frederiksværk, Tlf. 2999 5617
Nikolaj Tuxen, Hanevænget 1, 3300 Frederiksværk, Tlf. 6126 6353
Susan Rydahl-Hansen, Lyngtoften 4, 3300 Frederiksværk. Tlf. 2988 7759
Uffe Kjerulf, Bjørnebakkevej 20, 3300 Fredriksværk. Tlf. 21 65 28 80
Niels J Willumsen, Store Havelsevej 26, 3310 Ølsted, Tlf. 2620 4431

Suppleant
Peter Ahlburg, Karlsgavevej 48, 3300 Frederiksværk, Tlf. 4777 0146

Kontingent 2026
Personligt medlemskab 175,- kr. Husstandsmedlemskab 250,- kr.
Firmaer og institutioner 500,- kr. Firmaer (under 6 ansatte) 250,- kr.
Betaling via netbank: Reg.nr. 1551 kontonr. 3572519309 i Danske Bank.
Betaling via MobilePay: 959396

Redaktion

Ansvarshavende redaktion: Niels J Willumsen, e-mail: ***redaktion@frvhistorie.dk***
Tryk: Halsnæs Avis Oplag: 450 ISSN: 1604-0678 Titel: Prøven
Foreningens e-mail: ***mail@frvhistorie.dk*** - Hjemmeside: ***www.frvhistorie.dk***
Stof til næste ***Prøven*** modtages gerne. Vi tager forbehold for indlæg, som ikke nødvendigvis udtrykker foreningens holdning.

Bladets navn, "Prøven", refererer til navnet på dén prøvekanon, der danner piedestal for J F Classens buste udenfor Arsenalet i Frederiksværk. Prøven blev testet i 1759 og klarede 375 affyringer.

I dette nummer

Generelt

Formanden har ordet side 4

Kommende arrangementer side 48

Artikler

Jernalderen på Halsnæs side 6

Nyt bogværk om Frederiksværk side 24

En rejse gennem verden af i går side 28

Skyttegravenes ofre i 1. Verdenskrig side 34

En opringning..... side 46

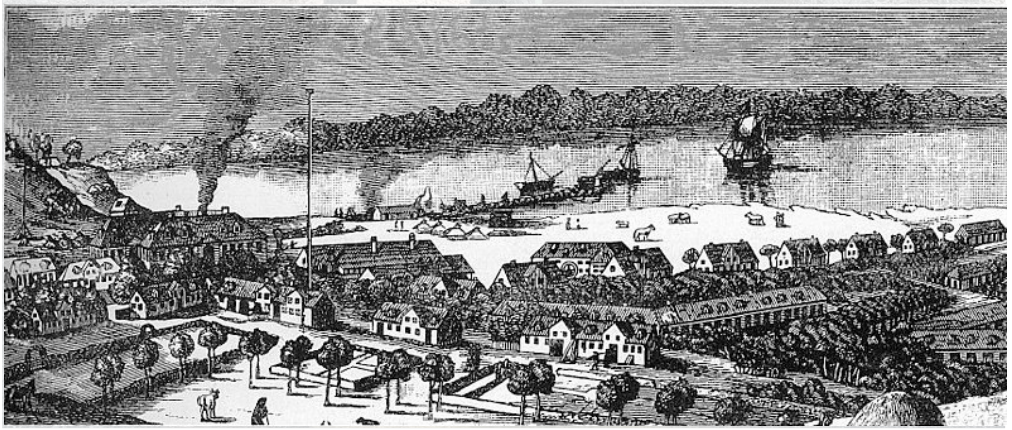

Formanden har ordet

Af Gunnar Gade Midtiby

formand for Frederiksværkegnens Historiske Forening

Fra 2026 bliver den store ændring i forbindelse med foredragene, at man skal tilmelde sig for at deltage. Indtil nu har man som bekendt bare kunnet møde op, og finde sig en plads, og hvis der er kommet mange for at høre foredraget, har vi skaffet ekstra stole fra koncertsalen. Det er gået fint, og nogle gange har vi siddet tæt; vi har kommet hinanden ved, og det er som regel gået med et smil.

Men men men……. Der er grænser for, hvor mange personer man må være i et rum, det gælder i alle forsamlinger. I foyeren i Gjethuset må vi være max 150 personer. Derfor indfører vi nu, i samarbejde med Gjethuset, at man skal hente en (gratis) billet for at få adgang til foredragene.

På vores kalender på **www.frvhistorie.dk** ligger der nu et link, hvor der står **HENT BILLET**. Linket ligger også på Gjethusets hjemmeside i deres kalender. Følg linket og print billetten ud, eller få den sendt til din telefon.

Der vil helt sikkert være medlemmer, der oplever problemer med at få printet billetten ud. For eksempel hvis man ikke ejer en printer.

Fortæl os om problemerne, så vil vi i bestyrelsen forsøge at løse dem. Der må ikke være nogen, der melder sig ud på grund af denne nye ændring. Man kan skrive til den sædvanlig mail: **mail@frvhistorie.dk** så vil man - i hvert fald i starten - kunne melde sig til foredragene ad denne vej; så sørger vi for, at der ligger en billet i indgangen.

Tøv ikke med at skrive til **mail@frvhistorie.dk** eller send en SMS til formanden på **23466008**, så er jeg sikker på, at det nok skal gå.

Hilsen Formanden

Jul i Gjethuset
NOV-DEC

Jernalderen og vikingetiden på Halsnæs

Af Museumsinspektør Pernille Pantmann

Alle fotos: Museum Nordsjælland

Vikingetiden er kendt af de fleste, hvorimod jernalderen ofte lever en mere anonym tilværelse i folks bevidsthed. Ingen af disse perioder har imidlertid efterladt sig meget tydelige spor i Halsnæs. Dermed står denne periode faktisk i skærende kontrast til de foregående perioder – nemlig stenalderen og bronzealderen, som hver især har efterladt gravmonumenter, der stadig er synlige i landskabet. Og så alligevel – for tænk nu alligevel over, at flere af vores stednavne har rødder tilbage i jernalder og vikingetid. Og forskellige arkæologiske fund i, og omkring, disse landsbyer vidner om, at de for alvor opstod engang i løbet af jernalderen eller vikingetiden. Dermed bliver vores nuværende landsbyer i virkeligheden levende og pulserende fortidsminder.

Lidt overordnet om perioderne

Men for lige at genopfriske, hvornår jernalderen og vikingetid fandt sted, så siger vi i runde tal, at jernalderen strakte sig fra ca. 500 f.Kr. til ca. 750 e.Kr. Herefter tog vikingetiden over, men den varede dog kun i kort tid, indtil engang i 1000tallet. Vi inddeler jernalderen i flere underperioder. Fra 500 f.Kr. til begyndelsen på vores tidsregning kalder vi førromersk jernalder. Derefter hedder det romersk jernalder indtil omkring 400 e.Kr. Og den sidste del af perioden kalder vi for germansk jernalder, indtil vikingetidens begyndelse. Artiklen her vil bevæge sig kronologisk igennem jernalder og vikingetid.

Jernalderens og vikingetidens manglende synlighed i landskabet skyldes vel nok, at man i disse perioder gik væk fra de store markante gravformer som storstensgravene

fra bondestenalderen og gravhøjene fra bronzealderen. I stedet begravede man langt overvejende sine døde ved at brænde dem og komme dem i urner, og lidt senere som jordfæstegrave i kister under flad mark.

Ellers er jernalderen kendetegnet ved, at jernet blev den dominerende metalart. I nogle egne finder vi endda spor efter, at man selv udvandt myremalm fra moserne for at omdanne det til jern. Udover spor efter jernproduktion finder vi arkæologisk set jernalderen rigt repræsenteret på mange af vores udgravninger ikke mindst i form af periodens bopladsspor. I begyndelsen af jernalderen var husene relativt små, men de udviklede sig med tiden til at blive nogle imponerende lange bygninger.

I førromersk jernalder er der begyndende krisetegn i store dele af det danske område, tilsyneladende som følge af en del angreb udefra, som betød, at man opførte større forsvarsværker. Dette lod imidlertid ikke til at have påvirket Nordsjælland noget videre, derfor ser vi heller ikke disse krisetegn i det arkæologiske materiale, heller ikke i Halsnæs.

Nedslag i den førromerske periode

Der sker dog én ret betydningsfuld ting i Halsnæs i løbet af den førromerske periode, nemlig at Arrefjorden omkring 400 f.Kr. lukkede endeligt til og blev til den sø, vi i dag kender som Arresø. Om det udløste en krise, eller om det blot er foregået stille og roligt, er ukendt. Men hvordan ved vi overhovedet, at søen opstod på netop dette tidspunkt? Der har gennem tiden været mange delte meninger om, hvornår dette landskabelige skifte skete. Men i 2014 foretog Museum Nordsjælland i samarbejde med Danmarks og Grønlands Geologiske

Boringer på Arresø i samarbejde med GEUS.

En boreprøve fra bunden af Arresø

Undersøgelser (GEUS) en serie boringer i bunden af Arresøen. Og det vi udledte heraf var, at saltindholdet så ud til definitivt at forsvinde omkring 400 f.Kr., hvilket dermed beviser, at der ikke længere var forbindelse til havet.

Et særlig spændende indslag i førromersk jernalder er Tibirke Oldtidsvej. Som jeg har slået til lyd for flere gange i mine foredrag, er kommunegrænserne en moderne opfindelse, og derfor tillader jeg mig at nævne Oldtidsvejen i denne artikel, selvom den ikke ligger i Halsnæs kommune. Vejen ligger i Ellemosen, i Holløse bredning, ikke langt fra Tibirke kirke. Den er et eksempel på et synligt fortidsminde, som man kan tage en udflugt ud til. Det er dog bedst om vinteren, hvor det ikke er tilgroet i siv. Den brolagte vej er anlagt i førromersk jernalder, men den skal ses

som en overbygning, eller en videreudvikling, af nogle endnu ældre træbyggede veje på stedet. Dateringen til førromersk jernalder er baseret på dateringer af de strøer, som ligger under stenene. Disse er dateret mere præcist til xxx -xxx. Det var et meget bevidst valg at anlægge en vej netop her, hvor mosen har sit smalleste sted. Vejen gav mulighed for at krydse mosen i stedet for at skulle hele vejen udenom. Det spændende ved vejforbindelsen, udover den ingeniørmæssige viden, den afspejler, er de mange dyreofringer, der ligger i tilknytning til vejen. Flere af dem er samtidige med vejen, men der er også nogle, som er dateret til yngre romersk jernalder, og dermed er flere hundrede år senere end vejen, hvilket demonstrerer vejens relativt lange funktionsdygtighed. Almindeligvis har man forestillet sig, at vejens levetid har ligget kortvarigt omkring anlæggelses-

Tibirkevejforløbene som de fremstod, lige da de blev fundet i 1943. Den brolagte vej er fra jernalderen, mens pindene ved siden af udgør de tidligere forløb fra bondestenalderen.

tidspunktet, fordi det er den eneste datering, vi har haft. De nye undersøgelser på et gammelt arkæologisk materiale vidner derimod om noget helt andet. Vi skal nu i stedet forestille os, at Tibirkevejen fungerede som en færdselsåre igennem adskillige århundreder.

I 2019 foretog museum Nordsjælland udgravninger i den sydlige udkant af Torup og fandt aktiviteter efter bosættelse igennem flere perioder af oldtiden. Fra jernalderen kom der forskellige karakteristiske fund. Der var blandt andet en samling såkaldte kogestensgruber fra førromersk jernalder, som kendes fra hele Sydskandinavien. Disse er nogle karakteristiske gravede huller, der er opfyldt med tydeligt varmepåvirkede sten. Det lader til, at disse huller har været anvendt som

En enkelt kogestengrube set i profilsnit

bålgruber. Vi har vanskeligt ved helt at forstå funktionen af disse bålgruber, men de ligger ofte i nogle formationer i landskabet, der får os til at spekulere i, at deres synlighed og deres antal har været bevidst. Vi antager derfor, at de har været en del af nogle større ceremonielle aktiviteter for flere mennesker, hvor ild har været en væsentlig faktor. Og det indikerer, at der på dette tidspunkt har boet og samlet sig en del mennesker i om-

Større samling af kogestengruber i den sydlige udkant af Torup

egnen af Torup. En anden fundgruppe, som bekræfter dette billede, er affaldsgruber med store mængder potteskår. Affaldsgruberne er oprindeligt nogle huller, der blev gravet i udkanten af bopladsområdet med henblik på at skaffe enten ler er sand til forskellige formål. Efterfølgende blev hullerne fyldt op igen med typisk husholdningsaffald, som ituslået keramik. Denne tidlige fase af Torup landsby, som vi hermed har fundet udkanten af, har fungeret indtil romersk jernalder. I vikingetid og middelalder flyttede bopladsen til den placering, som vi i dag kender som den centrale del af Torup. Landsbynavnet afspejler, hvad den har heddet siden vikingetiden, nemlig Toverup, som med tiden er blevet til Torup.

I 2016 udgravede muset øst for Kregme station i forbindelse med en tunnel og et stisystem og fandt her en gårdstomt fra romersk jern-

Jernaldergård i Kregme under udgravning. En typisk arkæologisk arbejdsmetode at markere et jernalderhus på ved at sætte rød-hvide stokke hvor de tagbærende stolper oprindelig har stået.

alder med tilhørende aktivitetsspor. Det er formentlig kun en del af en mindre boplads, hvis omfang vi desværre ikke kender.

Romersk jernalder - fra pragt til pragmatisme

Romersk jernalder har navn efter forbindelserne til det romerske rige mod Syd. Og det er da også tydeligt, at det danske område har haft en hel del forbindelser af forskellige karakter til romerriget. Det gælder også Halsnæs. Udover de enkelte spor vi har hist og her af bondebefolkningens bosættelsesmønster, får vi også et indblik i tilstedeværelsen af en elite. Foreløbig tegner den sig kun svagt, men den må have været der. For det vidner et gammelt fund af nogle bronzekasseroller fra perioden om.

Vi skal tilbage til 1826, hvor der blev udført dræningsarbejde i, hvad der beskrives som en mose ved Ullerup. Det er lidt usikkert, hvilken mose der er tale om, og dermed det præcise fundsted. Som den mosearkæolog jeg er, ville jeg jo meget gerne have vidst, om der blev fundet andet sammen med disse kasseroller. Men det foreligger der ingen informationer om. Bronzekasserollerne hører til typen af romerske genstande, som almindeligvis findes i elitemiljøets grave. I romerriget indgik kasseroller, eller øser, som de også kaldes, som et sæt sammen med en si, der blev

De to bronzekasseroller fra romersk jernalder fundet i Ullerup Mose

anvendt til at filtrere vin med. Romerske varer af denne kaliber menes at være diplomatgaver, som romerske udsendinge havde med til de germanske områder, for at sikre alliancer og forbindelser, så romerne undgik, at germanerne faldt dem i ryggen og foretog angreb på Riget. Der findes flere skriftlige beretninger om sådanne diplomatrejser til det høje nord, og disse rejser falder typisk sammen med en øgning af romerske luksusvarer i det nuværende danske område. Vi kender ingen rige grave fra Halsnæs fra denne periode. Tilsvarende har vi heller ikke fundet sporene efter en rig gård i området. Derfor er det meget usikkert, hvor en sådan elite har resideret på Halsnæs. Imidlertid tyder eksistensen af disse kasseroller på Halsnæs på, at den har været der. Man kan så undre sig lidt over, hvorfor kasserollerne er endt i mosen i stedet for i gravene, som vi ellers var skik og brug, det bliver vi nok ikke klogere på. Dog kan man forestille sig, at det har været den lokale skik, for søreme om ikke der er endnu en bronzekasserolle fra denne tid i Sverkildstrup, som også stammer fra en mose.

Nu bevæger vi os mod Ølsted og her blev der i 1949 i Hashøi mose ud mod Grimstrup fundet et par spændende ting ved tørvegravning. Det ene fund var en bidselstang af tak. Hesteudstyr er blandt de mange ting, som man har haft en tendens til at ofre igennem store dele af oldtiden. Fundet har formentlig været langt større, men det eneste vi nu kender til fundet, er en spydspids af ben. Begge stammer formentlig fra romersk jernalder.

Fra Gasbetonfabrikkens område stammer et meget særpræget

Det unikke og gådefulde lerdyr fra Ølsted set hhv. fra siden og fra oven

fund, som blev fundet i 1961 af den meget entusiastiske amatørarkæolog fra lokalområdet, Hans Ove Nielsen. I et lille ildsted fandt han en fuldstændig unik og gådefuld genstand. Den er formet som et stiliseret dyr uden hoved og er forarbejdet i brændt ler. Den er som sagt gådefuld, og derfor kender vi hverken funktionen eller dateringen. Vi mener, den stammer fra jernalderen, men nærmere kommer vi det ikke.

Et sidste fund fra den romerske jernalder, der her skal nævnes, kommer fra Vinderød eller rettere fra det nuværende Dybendalskvarter. Her blev der i 2002 fundet resterne af et beboelseshus fra romersk jernalder. Der har formentlig været flere huse, men disse er antageligt gået tabt ved de første udstykninger i 1950'erne og 1960'erne. Det særlige ved dette hus er, at der centralt i det blev fundet en nedgravning, hvori der blev fundet et lille miniaturelerkar. Det skal formentlig opfattes som et lille husoffer, som er karakteristisk for jernalderen. Husofre skal formentlig tages som et udtryk for, at man med det offer forsøgte at beskytte sin bolig og sin husstand imod diverse farer.

Den gådefulde germanske jernalder

Germansk jernalder er som nævnt perioden fra omkring 400 -750 e.Kr. Og midt i denne periode opstod en klimakatastrofe af kolossale dimensioner, som formentlig forklarer det store fald i bopladser, grave og rigdom i disse år: Nemlig et sammenfald af flere vulkanudbrud i både Island og Mellemamerika i år 536, som udsatte den nordlige halvkugle for en tågedis af vulkanske partikler i de følgende 18 måneder. Det havde vidtrækkende konsekvenser mange år frem. På træernes årringe kan vi se, at væksten stod i stampe i de følgende tre år. Fra de skriftlige kilder flere steder i verdenen beskrives årene efter 536 som sultår. Men det var desværre ikke en enkelt hændelse. For i det følgende århundrede var der gentagne vulkanudbrud, samt en af de første registrerede udbrud af byldepest. Alle disse katastrofer har formentlig påvirket befolkningstallet, udviklingen og væksten i negativ retning. Det forklarer måske, hvorfor vi finder langt færre

bopladser og grave fra denne periode. Derfor bliver et skeletfund fra Ølsted Strand fra denne periode da også særligt spændende.

En aften i marts i 2008 ringede Nordsjællands politi på min privattelefon. Der var tilsyneladende fundet et skelet på Ølsted strand, som efterforskningen nu havde konstateret, var en arkæologisk sag. Ved ankomsten kunne jeg konstatere, at politiet havde taget skelettet op, og det var en skam, for det ødelagde den videre arkæologiske undersøgelse. Vi foretog imidlertid en undersøgelse af fundstedet dagen efter og kunne konstatere, at alle skeletdele ikke var blevet opsamlet og, at politiet derudover havde overset en såkaldt fibel. En fibel er en dragtnål, og de er gode til at tidsbestemme ud fra. Derfor vidste vi nu, at vi stod med en utrolig sjældenhed – nemlig en grav fra germansk jernalder. En mængde spørgsmål meldte sig herefter. Hvorfor var der en grav fra germansk jernalder på stran-

Ølstedgraven som den så ud for finderen og ved poilitiets ankomst

Ølstedgraven under politiets fritlægning

Ølstedgraven som den så ud ved arkæologernes ankomst: kun en vådfordybning og knoglerne samlet i en spand

den? Hvordan kunne han være så relativt velbevaret? Da vi ikke selv udgravede ham, er det vanskeligt at besvare. Man kan spekulere over, om han oprindelig har været gravlagt oppe på skrænten, som på et tidspunkt er styrtet ned på stranden? Heldigvis har hans knogler været overrislet af et lille kildevæld, der måske kan have haft gode bevarende egenskaber.

Selvom den germanske jernalder ikke har efterladt sig mange spor, har vi dog nogle metalfund fra denne periode bl.a. omkring Melby. Dermed kan vi konkludere, at Halsnæs ikke blev totalt affolket i denne katastrofetid. Fra den sydøstlige del af Melby har vi fund af flere fibler, som er en slags dragtnåle eller brocher. Den arkæologiske fordel ved disse fibler er, at de relativt ofte ændrer form og stil, hvilket giver nogle gode rammedateringer. Fiblerne fordeler sig især med typer fra den yngre del af perioden dvs. fra 550 -749. Kregme har også tilsvarende bidraget med en del detektorfund af blandt andet fibler, som vidner om, at den nuværende landsbyplacering allerede må have

Et lille udvalg af detektorfund fra germansk jernalder omkring Melby.
Øverst: Dragtnål med slynget fantasidyr,der er genbrugt som hængesmykke fra germansk jernalder.
I midten: Dragtnål kaldet næbfibel fra germansk jernalder.
Nederst: særligt smukt og velbevaret eksemplar af en typisk fuglefibel, dragtnål fra germansk jernalder.

været etableret i den yngre germanske jernalder.

På sporet af vikingetiden

Og dermed er vi nu nået frem til vikingetiden, som folk almindeligvis tillægger en særlig betydning. Perioden er fagligt omdiskuteret, fordi glorificeringen er et resultat af en modestrømning i slutningen af 1800tallet, hvor man romantiserede perioden. I 1800tallet forbandt man vikinger med søfarende ransmænd, og dermed lagde udtrykket op til opbyggelsen af vores nationale selvforståelse af, at vores søfartsnation opstod i vikingetiden.

Og perioden associeres da også med sejlskibet, som muliggjorde handel og plyndring. Alligevel er der lidt forskel på, hvad man definerer perioden ud fra. Men er det sejlskibet, kan man sætte begyndelsen til omkring 750. Er det de store anlægsarbejder, som vidner om en slags centraliseret magt, er Kanhavekanalen på Samsø et godt eksempel. Den er dateret til 736. Er det de første bydannelser, så er Hedeby og Ribe gode eksempler, men de opstår allerede omkring år 700. Er det det første nedskrevne vikingeangreb, er det angrebet på Lyndisfarne klostret i England i 793. Ser man imidlertid på det daglige liv, er der ikke nødvendigvis tale om det store skifte, her fortsatte dagligdagen og landsbylivet tilsyneladende kontinuerligt. Og flere landsbyer er, som vi har hørt allerede, mere eller mindre fastlagt med deres nuværende position i løbet af germansk jernalder. Og det gælder således også for Halsnæs.

Melby, som vi allerede har hørt om i de foregående perioder af jernalderen, fortsatte, og stednavnet blev nu fastlagt. Vi har ikke mange bopladsspor, men det skyldes formentlig at vikingetidsgårdene simpelthen ligger under de nuværende ældste gårde i Melby. Et mønster, vi også kender fra andre steder. Detektorfundene kommer typisk fra markerne rundt omkring i Melby, og man skal nok forestille sig, at de dels afspejler aktiviteter som blandt andet værksteder, der har ligget i udkanten af landsbyen, men også affald, der med tiden er blevet pløjet ud på markene. Endelig kan vi ikke afvise, at der også er nogle op-

Dragehoved fra sen vikinge-tid fundet omkring Melby

Vægt fra vikingetidens Melby

pløjede grave, hvor metalfundene, udgør de sidste rester af gravgaver.

Metalfundene er af en ret høj kvalitet og findes i et relativt stort antal, og vi må derfor formode, at Melby i vikingetiden ikke bare var en ubetydelig lille landsby. Et særligt vikingefund er det lille dragehoved. Det er typisk sådan et, vi forbinder med vikingetidens skibe, men hvad netop dette har været brugt til, udover pryd, ved vi ikke. Ellers er der tale

om fund, der vidner om handel. Der er blandt andet denne velbevarede vægt, man brugte til at afveje betalingsmidler med.

En arabisk sølvmønt er ligeledes typisk for handelsmiljøet i vikingetiden. Man betalte ikke som sådan med mønter. Det var i stedet deres sølvværdi, der betød noget, og derfor er der en del arabiske mønter i

Arabisk sølvmønt fra Melby

Kregmes placering ved Arresø som det tog sig ud i slutningen af 1700-tallet her på Original 1 kort.

det danske vikingetidsmateriale.

Kregmes stednavn er en historie for sig, og der har gennem tiden været flere stavemåder: Kreiom, Kregume, Kræheim. Udover stavemåden har historien bag navnene også vekslet igennem tiden. Der er den sagnomspundne, der relaterer sig til kirken og kirketårnets særprægede placering. Ifølge legenden skulle det oprindelige tårn have siddet rigtigt, men det blev ved gentagne lejligheder revet ned, efter sigende af trolde. Da en folkelig forsamling en dag stod og overvejede, hvad man nu skulle gøre, fløj en krage hen over dem, mens den hæst udbrød "kreiom". Det tog man som et tegn til, at man skulle vende planen om og placere tårnet modsat. Som det ser ud i dag.

Denne historie er måske hyggelig, men har intet på sig. Derimod er det mere spændende at se på navnet Kræheim. Det er et sammensat navn, hvor "kræ" i denne betydning betyder bugtning, og "heim" betyder hjem eller sted. Dermed betyder navnet "stedet ved bugtningen" Og ser man på de gamle kort, kan man tydeligt se, at Kregmes placering netop er, hvor Arresø slår en bugtning.

Også fra Kregme er der en mængde vikingetidsfund. Men her har vi også haft mulighed for at finde mere konkrete spore efter selve vikingetidsbebyggelsen, især øst for Amtsvejen. Men også i krydset, hvor skiftende anlægsarbejder til rundkørsel og tilbage til kryds igen, har givet flere arkæologiske undersøgelser af vikingelandsbyen. Vi har således værkstedshytter, beboelseshuse og affaldsgruber med flere gode fund: Tenvægte til frem-

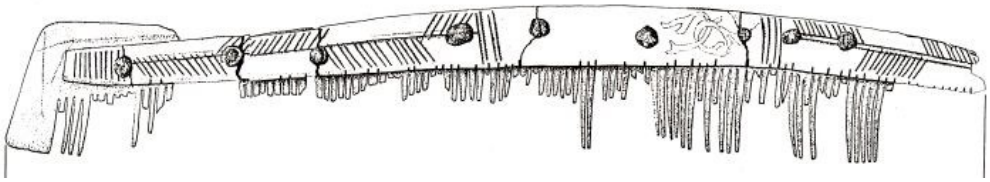

En relativt velbevaret benkam fra Kregme vikingelandsby. Læg mærke til den lille fine dekoration.

stilling af garn, jernknive, benkamme og bennåle er blot nogle af de spændende fund, der fortæller om hverdagslivet i vikingelandsbyen.

Som nævnt er vikingetiden også typisk forbundet med at være en skibs- og sejlnation. Og det har vi nogle gode spor efter omkring Lynæs. Kysterosioner har gennem tiden nedbrudt stedet i flere omgange. Det skete igen, da en pålandsstorm i 1976 fritlagde et kulturlag, et lag af affald, i skrænten ved Lynæs. Og heri var der en del vikingetidsfund i form af keramik, smeltedigler og metalgenstande.

Det var resterne efter en såkaldt anløbsplads, altså et sted, hvor skibe kunne lægge til og, hvor der foregik aktiviteter i den forbindelse. Dateringen af fundene ligger fra tidlig vikingetid til ældre middelalder, men især fra år 700 til omkring år 1000. Topografisk er placeringen på det vestligste punkt ved Roskilde fjord med egnede anløbsforhold og med læ fra vinde fra vest og nordvestlige retninger.

Men selve pladsen lader ikke til at have haft et stort opland ind mod landsiden. Pladsen menes således at være en omladeplads for hele Roskilde fjord. Måske til små og mindre skibe på grund af de vanskelige indsejlingsforhold. I 1975 blev resterne af et skibsvrag fra sen vikingetid – tidlig middelalder fundet ca. 150 meter fra kysten. Det afspejler i virkeligheden anløbspladsens placering og funktion.

Det sidste fund, der skal nævnes ved denne lejlighed, markerer samtidig også afslutningen på vikingetiden i Halsnæs. Da graveren i 1978 gravede en grav på Ølsted kirkegård, fandt han en møntskat fra den sene vikingetid. Den bestod af minimum 31 mønter, som omfattede 14 danske, 13 tyske, 1 norsk, 1 engelsk og 2 ubestemte.

Vi ved, at skatten blev nedlagt efter 1047, da den sidste mønt stammer herfra. Men nogle af dem er noget ældre, hvilket er typisk for tiden. For først fra omkring 1060 fik den danske krone monopoliseret møntslagningen. Før den tid anvendte man også udenlandske mønter.

En Svend Estridsen Mønt fra 1047 identisk med dén fra Ølsted-skatten.

Afslutning

Hermed slutter historien om Halsnæs i jernalder og vikingetid. Selvom man måske ikke kan gå rundt i sit område, og som sådan se fortiden, er det da altid en tanke værd, at vi i vores dagligdag bruger stednavne tilbage fra jernalder og vikingetid. Og når man fra tid til anden sidder og venter for rødt lys i krydset i Kregme, kan man jo huske på, at man holder midt i vikingelandsbyen. Det er altid en tanke værd, at historien ligger nedenunder vores fødder og hvordan den i virkeligheden er indlejret i vores hverdag.

(Forfatteren, museumsinspektør, ph.d. Pernille Pantmann, afholdt 4. december 2024 foredrag i Frederiksværkegnens Historiske Forening om jernalderen på Halsnæs)

Så kom den……!

Kongens og arbejdernes by

Af Niels J Willumsen

I slutningen af august udkom Frank Allan Rasmussens monumentale og længe ventede bogværk om industribyen Frederiksværks historie, 'Kongens og arbejdernes by' med undertitlen 'Industriens vugge i Frederiksværk'.

Bogen blev præsenteret ved en reception i et fyldt Gjethus fredag 29. august. Den rigt illustrerede bog på over 400 sider har været undervejs i tre år, og det er Gads forlag, der står for udgivelsen.

Frank Allan Rasmussen er uddannet smed og historiker og var i 18 år (2006-2024) leder af Industrimuseet. Han har været primus motor i promoveringen af især generalmajor Johan Frederik Classens krudtværk og kanonstøberi og dermed Frederiksværks rolle som 'industriens vugge' i Danmark.

Frederiksværks historie som Danmarks første rigtige industriby er enestående. Mest kendt af de indu-

Forfatteren (over pilen) præsenterer sit værk i en fyldt Gjethussal

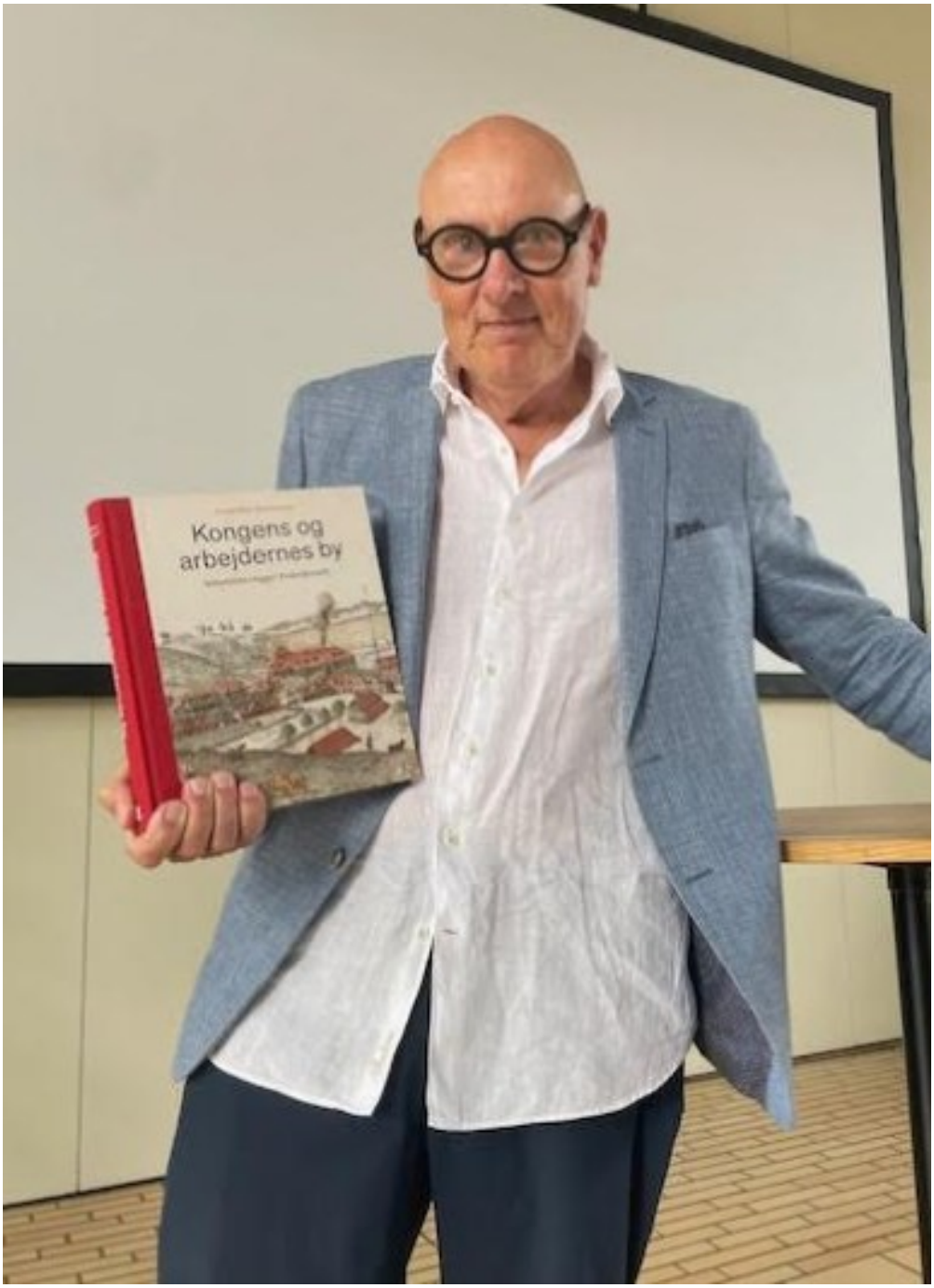

Forfatteren, Frank Allan Rasmussen, med sin digre 'coffee table bog'

Borgmester Steffen Jensen takkede forfatteren for sin indsats

Kulturudvalgsformand Helle Vibeke Lunderød hyldede ligeledes bogprojektet

strielt fremstillede metalvarer er naturligvis bronzekanonerne, men også f.eks. klokker blev fremstillet i Gjethuset. Varerne fandt vej den halve jordklode: fra Vardøhus fæstningen i det nordligste Norge, nord for polarcirklen, til de gamle tropiske besiddelser i Caribien (Dansk Vestindien), Guinea og Fort Dansborg i Trankebar (Østindien) samt også i USA og Canada. Mange af disse steder kan især kanonerne findes den dag i dag.

Bogens hovedvægt ligger på byens tidlige industrielle 'storhedstid', 17- og 1800-tallet, men de sidste kapitler redegør for byens nyere historie op gennem 1900-tallet. De store virksomheder - kanonstøberiet, kobbervalsværket, De forenede Jernstøberier og Stålvalseværket - udgør fundamentet for byens rolle som industriby, og bogen behandler disse foretagender grundigt i en historisk kontekst.

Bogen er et 'must' for alle, der interesserer sig for såvel lokalhistorien som for byens position i danmarkshistorien. Den udfylder et tomrum, som længe har ventet på at blive udfyldt.

Men nu er den her altså!

Tak til Frank Allan Rasmussen for sit store engagement og eminente formidling af byens historie.

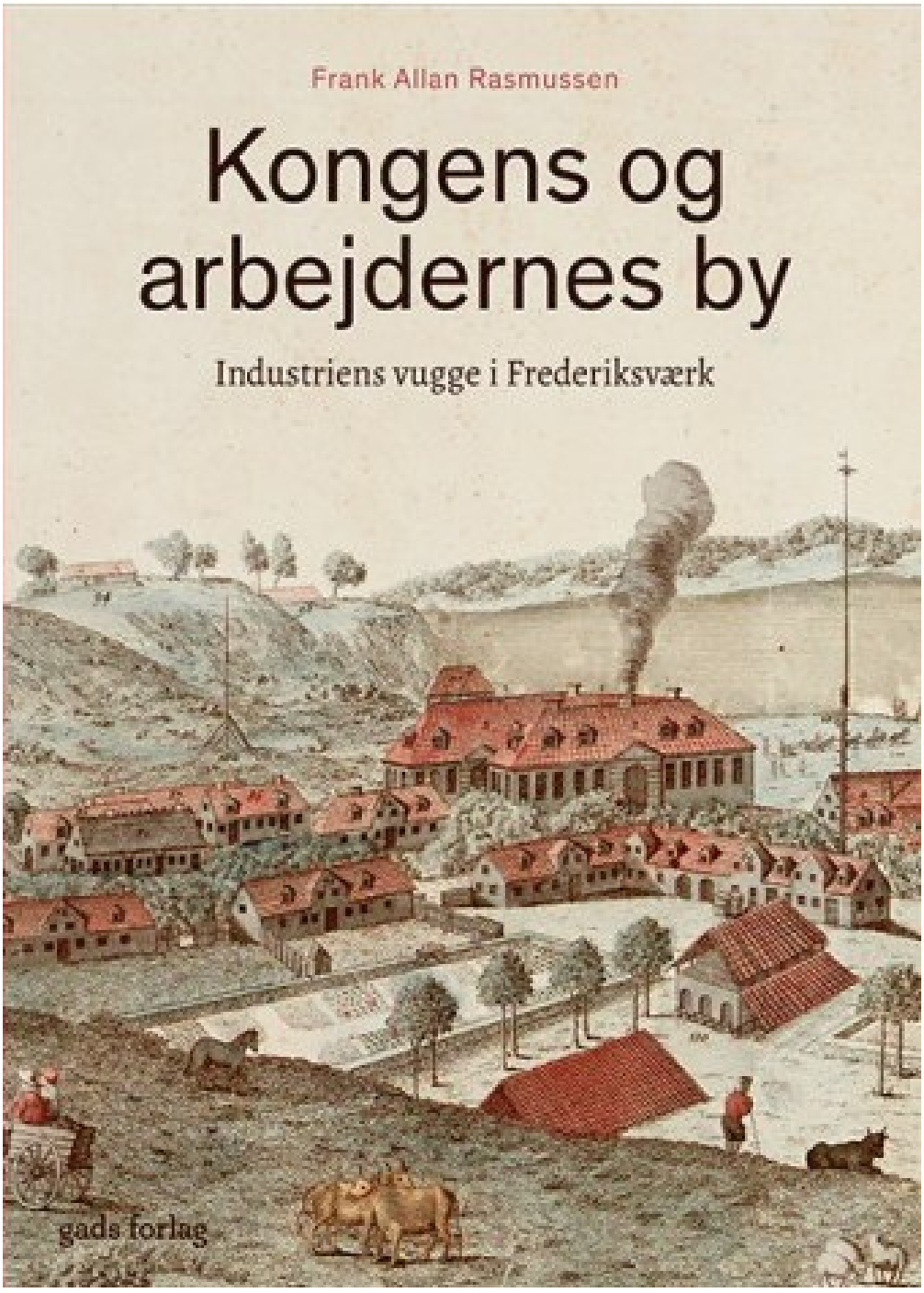
Frank Allan Rasmussen
Kongens og arbejdernes by
Industriens vugge i Frederiksværk
gads forlag

En rejse gennem verden af i går

Af Kaj Spangenberg

Hellenerne var en gruppe indoeuropæiske folk, der bosatte sig i det, der i dag er Grækenland og de omkringliggende øer, men som fra tidlig oldtid og frem til mellemkrigsårene også omfattede store dele af det nuværende Tyrkiet. Et ganske stort område, som nutidens Grækenland tabte i en håbløs krig mod det nye Tyrkiet, som afløste det opløste Osmanniske Rige efter Første Verdenskrig.

I historiske kredse ved de fleste, hvad vi skylder den hellenske arv, for oldtidens grækere var kendte for deres høje kultur, deres bidrag til kunst, arkitektur, filosofi, videnskab - og demokrati! Lad blot navne som Aristoteles, Platon, Homer m.fl. være nævnt.

MINE REJSER I GRÆKENLAND

Denne ouverture er ikke indledning til en større historisk redegørelse

Nutidens moderne motorveje er i stor kontrast til de hullede veje i 1959. (Foto Kaj Spangenberg)

Det moderne Athen med Lycabettushøjen (Foto: N. J. Willumsen)

om den fælleseuropæiske kultur med rødder i Hellas og Rom, men om en nylig gennemført grupperejse (Vitus Rejser) til denne kulturs ophav i nutidens Grækenland. Om denne i øvrigt fremragende gennemførte kulturrejse kan kort fastslås, at den står i skærende kontrast til mine egne græske rejseoplevelser fra 1959.

Altså for 66 år siden!

Det var før charterturismen, og før at den voksende masseturisme satte ind. Her kan jeg roligt fastslå, at det moderne Hellas opviser alt det, som datidens Grækenland savnede:
Hvor der dengang kun var hullede veje, er her nu anlagt tusindvis af blankpolerede motorveje med diverse betalingsanlæg. Og jo nærmere man kommer byer og strande - desto flere biler! Over alt, hvor der bare er en slags udsigt eller en strand – for slet ikke at tale om forholdene inde i byerne! – vokser

Løveporten i Agamemnons borg i Mykene på Peloponnes. (Foto: Kaj Spangenberg)

højhuse og hoteller op som paddehatte i en underskov. Og mellem det alt sammen: Menneskehoben! Som nutidens rejsende undgår man ikke masseturismens svøbe! Naturligvis er seværdighederne, som alle stræber efter at besøge, der fortsat. Endda i forskønnet, renoveret form og med adgang mod betaling i gangbar euro!

FIRE DAGE I TOG

I august 1959 tog det mig fire lange dage at nå fra København frem til Athen. Fire dage i dampende futtog med skift i Hamburg, München, østrigske Kitzbühel og videre over jugoslaviske Zagreb og Beograd. Her i Jugoslaviens støvede og såkaldte Hvide By gjorde jeg en dags ophold på en hotelbåd i floden Sava kort før dens udløb Donau. Dengang tog jeg uden angst en svømmetur i floden, hvilken vist ikke mange har lyst til i dag! Næste formiddag kørte damptoget videre over Thessaloniki til det 40 grader varme Athen.

Jeg indlogerede mig på Hotel Cecil i Athinas Gade (Οδός Αθηνάς) – dengang det eneste højhus (fem etager) i Athen og formentlig hele Grækenland. Jeg fik en sovekabine på det flade tag, men også en formidabel fri udsigt til Akropolis med Parthenon og på modsatte side Lycabettushøjen - Athens højeste

punkt.

I dag har Hotel Cecil elevator og fire sovekabiner på taget, hvor fra man forsat skuer op til Parthenon, mens udsigten til Lykabetos er forsvundet bag højhuse, kontorer og hoteller.

Naturligvis var Akropolis dengang som nu "a must", men hvor du i dag følges med hærskarer af turister (hvis rygge, hæle og mobiltelefoner er foran dig hele tiden) gik der dengang en støvet sti uden kontrolanlæg og uden betaling op til det historiske sted. For mit indre øje ser jeg fortsat to britiske turister med tropehjelme samt tre unge tyske rejsende. Andre var vi ikke!

ET ØDELAGT GRÆKENLAND

På denne rejse til en verden af i går var jeg heldig med en lift til Korinthkanalen og videre til det magiske Delphi med oraklet Pythia, der for datidens hellenere profeterede om alt mellem – ja, himmel og jord. I mit natlogi delte jeg dobbeltseng med en ung tysker, en englænder logerede på altanen og hans kammerat på gulvet. Om natten brød et uvejr løs med øredøvende torden. Den nat talte guderne over Delphi - en uforglemmelige oplevelse.

På min videre vej mod vest og nord svigtede heldet med at blive taget op af private biler. Der kom stort set ingen! Tilbage var kun de offentlige busser, som kørte ad alle veje og gennem alle større og mindre byer.

Det er svært i dag at forestille sig, hvor ødelagt Grækenland var efter års tysk og italiensk besættelse samt en blodig borgerkrig, der først sluttede i 1949. Der blev taget gidsler, som blev henrettet for hver tysk eller italiensk soldat, der var faldet for de græske partisaners kugler. Ruinerne af de sprængte huse stod i hver landsby som stumme anklager mod barbariet. Hvem tænker over, at der i de rædselsfulde år døde 750.000-800.000 grækere af sult! Ja, af SULT!!!

Ensom græsk munk i Mykene.
(Foto: Kaj Spangenberg)

Athenatemplet og ruinerne af Apollotemplet i Delphi. (Foto: Kaj Spangenberg)

Man kunne forvente et uudslukkeligt had til al tysk, men jeg husker kun en vredladen mand med knyttet hånd, der spurgte mig: ”German???” Han sænkede næven, da jeg svarede ”Dania”, som han nok ikke vidste noget om – men Tyskland var det ikke, så dog Europa! Ellers strømmede nysgerrighed og gæstfrihed mig i møde alle vegne.

LANDETS GÆST

Jeg besteg de offentlige busser og ville betale, men fik blot at vide på en forståelig måde, at jeg kørte gratis. Jeg var jo landets – Grækenlands - gæst! Og passagererne nærmest kappedes om, hvem der kunne tilbyde mig logi og mad.
Jeg mener ikke, at jeg hele vejen fra Delphi til Albaniens grænse helt i nord og frem til Thessaloniki i øst - hvor hjemturen i damptog begynde - fik tegnebogen ret mange gange op fra baglommen!

En mellemstation var de mystiske sandklipper Meteora midt i hovedlandet, på hvis toppe munke i 1300-tallet opførte klostre til beskyttelse imod fremrykkende, muslimske osmanner. Fra landsbyen Kalambaka vandrede jeg ind mellem de stejle klipper for at finde et kloster at besøge. Her mødte jeg et hold på fire franskmænd.

Jeg mødte aldrig andre end dem under besøget mellem de høje klipper med klostre på toppen.
Vi nærmest klatrede op til et mindre kloster med tre munke, som modtog os traditionelt med brød og vand. Ude ved klippekanten stod et lavt skur, hvis dør jeg åbnede for i samme sekund at støde på en bunke kranier! Lidt skræmmende, men

i 1972 oplevede jeg i det dengang forfaldne Sankt Katarinaklostret i Sinaiørknen samme masse kranier samt selveste Sankt Stefan som mumie i en glasmontre.

Makabert vil mange nok mene. Forklaringen er, at de ortodokse kristne gemmer de afdødes knogler og kranier, thi så er der noget at komme kød på, når Opstandelsens Dag oprinder. Det er jo ret logisk tænkt. Behøver jeg at fortælle, at vi stod i kø, da vort lille, danske hold for kort tid siden trampede de 150 trin op til et af de få klostre, som endnu er åbne for turister i Meteora? Mens alle i dag betaler fem euro pro persona for at få adgang til Meteora, så var alt i 1959 ganske frit og gratis. Det illustrerer vel bedre end noget andet forskellen på at rejse i verden af i går og verden af i dag?

Dengang for 66 år og længere tilbage betragtedes de rejsende som gæster.

I dag er vi alle betalende kunder i den store turistbutik.

Parthenontemplet på Akropolis var dengang som nu et Mekka for turister. (Foto: N.J. Willumsen)

Skyttegravenes ofre: Sønderjyder under 1. Verdenskrig

Af Simon Kratholm Ankjærgaard

30.000 danskere kæmpede på tysk side under 1. Verdenskrig, som i år sluttede for 100 år siden. Tusindvis af disse mennesker vendte hjem med ar på sjælen. Én af skæbnerne var Rasmus Christian Petersen. Han hængte sig 30 år efter krigens afslutning – som offer for et sind, der var blevet sønderrevet i de nordfranske skyttegrave og over tabet af sin bror, som også deltog i krigen.

Simon Kratholm Ankjærgaard fortæller hér historien om sin oldefar, der aldrig blev den samme efter mødet med krigens rædsler.

Min oldefar blev kun 51 år.

31. august 1948 hængte han sig i sit hjem i Veksø 25 kilometer vest for København.

Jeg har en sløret kopi af et mindeord, der blev skrevet over ham. Jeg kan ikke se hvem, der har skrevet det eller i hvilken avis, men overskriften lyder kort og enkelt: ”Et offer”.

Rasmus Christian Petersen var ikke bare et offer for sit eget sind. Han var også et offer for en krig, der var sluttet 30 år før han begik selvmord. Rasmus var født og opvokset i Visby udenfor Tønder – dengang den del af Danmark hørte til Tyskland som konsekvens af nederlaget ved Dybbøl i 1864. Og derfor var min oldefar også én af de 30.000 danskere, der blev indkaldt til at kæmpe i den tyske hær under det 20. århundredes første store verdenskrig fra 1914-1918.

Rasmus blev sendt til fronten i slutningen af 1916 – og fulgte dermed sin storebror, Karsten Reinhold Pe-

Slagtergården i Veksø, hvor Rasmus slog sig ned efter krigen, ca. 1950

tersen, som var draget afsted to år tidligere.

"*Hvornaar falder de sidste Ofre for den første Verdenskrig?",* spørger den for os ukendte mindeordsskribent. Han fortsætter:

"*Rasmus, den unge, stærke, frimodige Sønderjyde, som intet Arbejde skyede, og som ikke frygtede nogen eller noget i jævn, daglig Færd, blev i den første Verdenskrig, som saa mange andre Sønderjyder, tysk soldat*."

Det beskrives, hvordan den unge Rasmus kom hjem "*med Liv og Lemmer nogenlunde i Behold; men med Sind og Sjæl flaaet og sprængt i Stumper og Stykker.*"

30 år efter krigens afslutning og ovenpå endnu en verdenskrig, kunne Rasmus ikke mere. Tirsdag den 31. august 1948 kravlede han op på loftet i det lille hvide hus, som familien havde lejet sig ind i og som tilhørte byens slagtergård, fastgjorde rebet til en loftsbjælke, formede løkken og fuldførte sit ærinde. Hans afsjælede legeme blev fundet af hans yngste datter, Grethe, hvis

Livet i skyttegravene var grusomt: soldaterne fik "Sind og Sjæl flaaet og sprængt i Stumper og Stykker"

ældre søster senere blev min farmor.

Valget af dato var langt fra tilfældig. Ved at tage sit eget liv den 31. august sendte Rasmus et klart signal til eftertiden om, hvad der i sidste ende drev ham i døden: Samme dato i 1916 døde Karsten Reinhold Petersen af de kvæstelser, han havde pådraget sig ved fronten i Estrees i Nordfrankrig.

Hans lig kom ikke engang hjem til familien. Han blev stedt til hvile i Demicourt-Estrees i Frankrig. Langt fra Visby. Sammen med sine egne oplevelser fra skyttegravene og desillusionen over endnu en ødelæggende verdenskrig, kan brorens død være det, der fik Rasmus til at slå reb om bjælken i 1948.

Selvmordet var naturligvis et chok for familien – og ikke nødvendigvis noget, man på den tid talte åbent om, selvom alle i den nærmeste familie, og formentlig alle i byen vid-

ste, hvad der var sket.

Min far og farbror var unge mænd på kanten af gymnasiet, da de fandt ud af, at deres morfar, som de aldrig havde mødt, havde begået et selvmord.

Oprindeligt havde de fået at vide, at han var syg og døde, før de blev født.

Historien om selvmordet – særligt dét, der førte til det – er aldrig blevet ordentligt klarlagt. I hvert fald ikke af os fra generationerne der fulgte efter. Det var oprindeligt min farbror Ove, der tog de første spæde skridt til at få løftet sløret og kigget ned i mørket.

Han stod på hovedet i gamle billeder, søgte efter dokumenter og gik på jagt på den i øvrigt informative hjemmeside denstorekrig1914-18.dk, der indeholder mange oplysninger om de 30.000 danskere, som var i tysk tjeneste under 1. Verdenskrig.

Takket være hans stædige forarbejde har vi samlet brikkerne i puslespillet, så jeg nu kan fortælle historien om min oldefar Rasmus. Og via ham – fortællingen om de millioner af Rasmus'er, som Den Store Krig brændemærkede for altid.

Konfirmanden fra Visby

Rasmus Christian Petersen kom til verden den 11. februar 1897. Hans storebror Karsten var født 10. december 1894. Jeg kan huske et billede af deres forældre, mine tipoldeforældre, Peter Christian Petersen og Cathrine Marie Cecilie Petersen (født Bossen).

Det hang på væggen over den lille to-mandssofa i min farmor og farfars lejlighed. Jeg kan huske, at hendes ansigtsudtryk var hugget i granit uden skyggen af smil eller glimt i øjet, men at jeg kunne ane et lille smil bag min tipoldefars store, buskede og grå overskæg.

Familien voksede op i hjertet af det omstridte land mellem Danmark og Tyskland. I Visby – en lille landsby 14 kilometer nordvest for Tønder. Dansk frem til 1864. Tysk fra 1864 og frem til genforeningen i 1920. Derefter dansk igen.

I det land og i det dansksindede miljø voksede Rasmus op. Da krigen brød ud i sommeren 1914 var han 17 år og på kanten af den militærduelige alder. Vi ved ikke, om han håbede på, at krigen blev kort eller om han som mange andre unge mænd over hele Europa viftede med hatten og så frem til at blive indkaldt og komme afsted. For mange af de dansksindede var det i hvert fald en noget ambivalent følelse at risikere at skulle i krig for et land, som de ikke følte var deres.

Rasmus på sin konfirmationsdag i 1911

Min farbror har sendt mig en række billeder af min oldefar, da jeg også fattede interesse for familiens mørke odyssé tilbage i tiden til dengang, hvor det hele på én gang startede og sluttede for Rasmus.

På ét af billederne sidder en ung mand i en kurvestol. Han er i et mørkt jakkesæt med høj flip, som var tidens mode dengang i 1911. Hans arme hviler på stolens armlæn. Hans hat ligger på bordet.

Håret er sat med midterskilning. Blikket er fast. Munden stram og alvorlig. Det er også en alvorens dag, når man træder ind i de voksne rækker. Det er Rasmus ved sin konfirmation. En ung dansker i Tyskland – uvidende, naturligvis, om den globale katastrofe, der lå tre år ude i fremtiden, og som han ville blive en aktiv del af.

”En Helvedes Musik, som om Verden skulde gaa under”

Karsten Reinhold Petersen blev allerede indkaldt til session i 1914. Og

Tysk soldat tages til fange i forbindelse med de mange slag ved Arras i foråret 1917.

kort efter sendt afsted til den vestfront, der skulle blive hans endeligt. I 1915 var det Rasmus' tur til at gå til session, og i løbet af 1916 blev det klart, at han på et tidspunkt skulle samme vej som sin storebror.

Karsten faldt 31. august 1916.

Den 10. oktober 1916 blev Rasmus sammen med jævnaldrende, danske kammerater sendt sydvest på med kurs direkte mod den slamark, der havde fortæret hans bror.

Ifølge oplysningerne på den store-krig 1914-18.dk blev han i første omgang en del af Regiment 85 under 18. Infanteridivision. Andetsteds står han oplistet som en del af Reserve-Infanteri-Regiment 31. Begge regimenter husede mange danske soldater – og begge regimenter blev indsat ved samme frontafsnit i det nordfranske. Hér lå unge Rasmus i trommeild, mudder og død. Ja, selv når hans regiment eller deling var trukket tilbage fra fronten, kunne man mærke drøne-

ne fra artilleriet i jorden.

I april 1917 begyndte ragnarok i form af slaget ved Arras, hvor Rasmus og de øvrige danske regimenter var indsat i forreste linje. Angrebet blev indledt af briterne den 9. april over en front, der var 24 kilometer bred. Dansker-regimenterne stod overfor soldater fra den britiske 3. Armé.

Hvad vi ved af, skrev Rasmus desværre ikke dagbog. Han har heller ikke efterladt sig breve. Derfor må vi for en stund give ordet til en anden dansker ved Arras, Th. Lorenzen fra Feldsted, for at få et indblik i det helvede, som danskerne kom ud i.

"*Jeg vaagnede ved et heftigt Knalderi og blev nysgerrig efter at faa at vide, hvad der kunde være paa Færde. Jeg kom op paa Brystværnet og saa, at der ovre paa den anden Side, i en Afstand af ca. 1500 Meter, kom en hel Del smaa Prikker ned ad en Bakkeskraaning. Paa Bakkekammen dukkede en ny Række frem og vi blev hurtigt klar over, hvad der nu skulde ske; Fjenden vilde storme vores Stilling. I en Hast fik jeg min Kammerat på benene og Geværet skudklart. Vi aabnede Ilden med Visir 1500 Meter. Skyderiet var egentlig helt meningsløst, da man ikke kunde tage et bestemt Maal i Sigte, og vi bortskød vor Ammunition til ingen Nytte (…)*

Nu var første Række kommet nærmere, ca. 800 Meter fra os. Visiret blev rettet ned til 800 Meter, og nu fulgte Skud efter Skud med roligt Sigte. Vi kunde se Virkningen og knaldede løs mod de fremstormende Rækker. Bøsseløbet blev varmt, næsten gloende, og Laasen kunde ikke virke. En død Kammerat, som laa i Nærheden, havde ikke mere brug for sit Gevær. Jeg kunde derfor skiftevis bruge begge Geværer. Fra alle Geværer ved hele vor Frontlinie var Skyderiet nu i Gang, ogsaa Maskingeværene med deres skrattende Røster kom i Virksomhed, og de fjendtlige Rækker mejedes ned, som Straaene falder for Leen.

Angstfornemmelsen begyndte at vige; man fik nyt Mod, især da nu Artilleriet satte ind med den dybe Bastone.

Salverne lededes med stor Nøjagtighed og faldt præcise i den fremstormende Fjendes Rækker. Saa kom der liv i Tommyerne. De søgte i Løb af finde Dækning, hvor de kunde være beskyttet mod denne Hagl af Jern og Staal, men Udsigten til Frelse var meget lille. Derovrefra blev de nu heller ikke Svar skyldig. Vor stilling blev belagt med Byger af Granater og Shrapnels, en Helvedes Musik, som om verden skulde gaa under".

Vermisst

Slaget ved Arras varede fra 9. april til 16. maj 1917, og Rasmus sad på første parket til denne "Helvedes Musik". Når røgen lettede, og der var ophold i kamphandlingerne, sad notarerne i staben klar med pen og blok for at få overblikket over faldne, sårede og savnede.

Den 4.maj 1917 blev Rasmus Christian Petersens navn skrevet ind på 'Verlust'-listen som 'Vermisst'. Savnet. Måske lå han et sted hårdt så-

Danske krigsfanger i Feltham i England havde deres eget fodboldhold. Det er Rasmus øverst til venstre.

ret eller dræbt. Måske var han blevet taget til fange.

4. juli 1917 fik han ny status på listen: *'bisher vermisst, in Gefangenschaft'*. Rasmus Christian Petersen, den nu 20-årige sønderjyde, var under de voldsomme kamphandlinger blevet taget til fange af englænderne. Fra de sønderskudte krigszoner i Nordfrankrig var han blevet ført ud til og over Den Engelske Kanal for at ende krigen som fange i Feltham i England.

Han optræder på flere billeder fra krigsfangelejren. På ét af dem står han i spisesalen. Han er en splejset skikkelse med hænderne i lommen og ansigtet vendt mod kameraet. På et andet billede står han yderst til venstre i bageste række på et fodboldhold af danskere. Han ligner sit konfirmationsbillede. Ansigtet er alvorligt. Blikket stift. Mundvigene peger nedad. Vi kan kun gætte, hvad der har rumsteret i hans hoved af skrækkelige billeder fra tiden ved fronten.

Granatchok

Da krigen sluttede 11. november 1918 kl. 11 begyndte millioner af

Krigsfanger vender hjem fra England til København ombord på S/S Primula i 1919

unge mænd at vende hjem til deres familier og fødebyer. For Rasmus' vedkommende skete det med skibet S/S Primula, der lagde til i København i løbet af 1919.

Det gik op for de modtagende mødre, fædre, kærester, hustruer og børn, at den unge mand, der var taget afsted, ikke var den samme mand, som ham der kom hjem. Sådan var det ikke bare med Rasmus. Sådan var det med hundredetusindvis af unge mænd. De var gået i stykker indeni. Bare på tysk side vandrede 600.000 soldater – menige, såvel som officerer – igennem det psykiatriske system i årene efter krigen.

Psykiatere, psykologer og læger famlede efter den rette beskrivelse af dette gigantiske fænomen. Man forsøgte allerede under krigen at diagnosticere det som hysteriske reaktioner eller granatchok, når ellers fysisk friske unge mænd pludselig brød sammen ved fronten – eller bag den. Når de faldt i en dødlignende søvn, som de ikke syntes at kunne blive vækket fra. Når deres raske ben pludselig ikke ville gå mere. Eller deres fingre ikke længere ville gribe om geværet. I dag kalder vi det PTSD, Post-Traumatic Stress Disorder. Men dengang tog det en rum tid, før det blev klart, at dette ikke drejede sig om enkelte svage mennesker, men om en omfattende kollektiv reaktion på det krigshelvede, som generaler og statsmænd havde udsat verdens ungdom for.

Rasmus forlod Visby. Samme år, som Sønderjylland blev dansk igen, bosatte han sig i Veksø på Sjælland. Han mødte min oldemor, Anna Louise Alfrida Frantzen, og han blev far til Erik, Vera (min farmor), Ernst, Grethe og Aase. Han ernærede sig som kusk, ølkusk, chauffør og arbejdsmand i en ambition om at leve et liv som alle andre.

Problemet var bare, at han havde set så meget mere skrækkeligt, end alle de andre. På et billede, der er taget i 1928 af en 31-årig Rasmus, har han fået meget mere fylde i ansigtet. Modsat de tidligere fotografier kan anes antydningen af et smil, men det har ikke forplantet sig til øjnene.

Rasmus i 1928. Han var da 31 år.

20 år senere kravlede han op på loftet. Det var en tirsdag. Det var 31. august 1948. En dato, der pegede direkte tilbage til helvedet og som forklarede, hvorfor han ikke ville mere, ikke kunne mere. Den netop afsluttede 2. Verdenskrig og udbruddet af en kold krig, der vippede på kanten af en ny storkrig, kan have givet ham det sidste skub.

"*Nu døde så Rasmus*," skriver vores mindeordsskribent:

"Han kunde ikke mere! Han kunde ikke holde den Krigsmentalitet ud, som i sin Tid sprængte hans Sind og sunde Sjæl, og som aldrig senere lod ham i Ro. Vi, som kendte Rasmus nu gennem 30 Aar, hans friske Færden i alt, hvad han fik med at gøre, og som altid anede den Skygge, der laa over hans Liv og Tilværelse, maa i Dag sige: Hvor var det Synd! Rasmus var normalt skabt til Liv, Virksomhed og Glæde, men de forbandede Spekulationer, som fører den ene Krig med sig efter den anden, ødelagde hans Liv, hans Tro og hans Tilværelse, og Tusinder andre deler hans skæbne".

(Forfatteren, Simon Kratholm Ankjærgaard, er journalist, historiker, forfatter, podcastvært og ekstern lektor, DIS, samt Cand.scient.soc., Historie og Internationale Udviklingsstudier.

Han afholdt 17. september 2025 foredrag i Frederiksværkegnens Historiske Forening om sin oldefars liv og oplevelser under 1. Verdenskrig)

En opringning....

Af Jørgen Tved

Vi blev for nyligt ringet op: Om vi ville modtage besøg……..?

Ja det sker ikke så sjældent, at der kommer folk og besøger os, men denne gang, var det Erik Thomle Nielsen. Et navn står på Mindestenen i Nørregade! Og dén, som godt ville besøge os, var da også en søn, af modstandsmanden Erik Thomle Nielsen. Han søgte oplysninger om sin far.

Jeg har ganske vist som dreng, haft Erik Thomle Nielsen (”Thomle”) som lærer, da jeg for mange år siden gik i skole. Frederiksværk Skole, var opdelt i en almindelig Folkeskole og en Mellemskole. Thomle var tilknyttet Mellemskolen. Det skete, at han ved fravær af en lærer i Folkeskolen kom til os som vikar. Det var altid med glæde, vi modtog den gode vikar. Han havde altid meget at fortælle.

Mellemskolens elever mente, modsat os, at Thomle var en meget streng lærer.

Erik Thomle Nielsen (Foto: Jørgen Tved)

Det meste af mit kendskab til Thomle stammer fra Marie og Aksel Toft, som havde deres bogbinderi i Anker Heegaardsgade 2. Jeg havde min daglige gang hos dem - jeg kom der næsten hver eneste dag, efter jeg i 1947 var blevet medlem af DKU. Jeg var også kom-

met der under besættelsen, da jeg i en periode var mælkedreng, og senere da jeg var bydreng ved en boghandler.
Før man kom ind i selve Bogbinderiet, var der en lille gang med et stort skab med afhøringsrapporter fra anholdte i dagene efter 4.maj 1945. Jeg læste mange af dem, og var der noget jeg ikke forstod, så var både Aksel og Marie altid rede med en forklaring.

Thomle og Aksel Toft opsøgte engang Borgmester Tøgersen. De mente, han havde for meget omgang med tyske soldater. Omgang skulle han naturligvis have - han var jo byens Borgmester.
Der var i perioder mange tyske Soldater i Arresødal Lejren. Det kunne ikke undgås, at der af og til opstod problemer, som begge parter helst så blev løst i mindelighed. På et tidspunkt, trak Thomle en stor revolver frem. Det gjorde ikke indtryk på Borgmesteren. Han hentede et Jagtgevær og bad dem om at forføje sig. Alt imens de udvekslede "artigheder" forlod de borgmesteren.

Forfatteren ved mindestenen for de faldne frihedskæmpere i Nørregade
(Foto: Sjællandske Nyheder)

Kommende arrangementer 2026

Onsdag d. 21. januar kl 19.00

Hvem ejer Grønland

Søren la Cour Jensen

I 1931 hejste fem norske fangstmænd det norske flag over en fangsthytte i Østgrønland.

Foredraget tager udgangspunkt i denne norske besættelse af det østgrønlandske område, der endte ved den International Domstol i Haag, og endelig fastslog dansk overhøjhed over Østgrønland.

Derudfra belyses de skiftende bosætninger og ejerforhold i Grønland før og efter besættelsen. Fra de første inuit-indvandringer, nordboerne, den dansk-norske kolonisering i starten af 1700-tallet, vejen frem til selvstyre og de nye geopolitiske forhold vi oplever i dag.

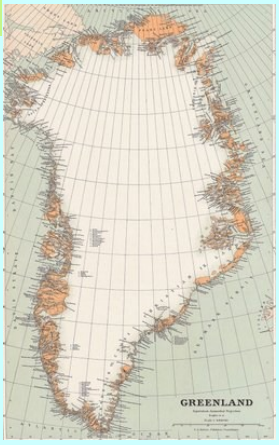

Kommende arrangementer 2026

Onsdag d. 25. februar kl. 19.00

Kortlægning af Danmark

Peter Dam

Historiske kort er en fantastisk kilde til at gøre os klogere på fortidens landskab og forstå udviklingen inden for de danske byer - og til at illustrere dette.
Peder Dam vil fortælle om udviklingen fra de allerældste og meget simple kort og op til vor tids digitale kort med eksempler fra omkring Frederiksværk.
De seneste år er arbejdet med historiske kort blevet meget nemmere for både fagfolk, lokalhistorikere og alle andre, der elsker kort. Kortene er blevet skannet og er ofte lettilgængelige på nettet.
Der fortælles også om, hvor man lettest kan hente kortene.

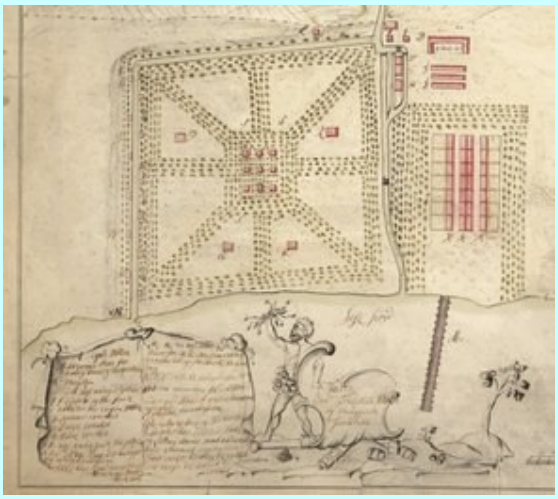

Kommende arrangementer 2026

Onsdag d. 25. marts kl. 19.00

Anders Lassens krig
9. april 1940 - 9. april 1945

Thomas Harder
Forfatter, oversætter, konferencetolk

En dansk krigshelt.

En af Anden Verdenskrigs højest dekorerede soldater var danskeren Anders Lassen (1920-1945), som meldte sig til den britiske hær i 1941 og kæmpede i specialkorpset Special Boat Service, der førte guerillakrig mod de tyske styrker på de Ægæiske øer.
Lassen deltog også i kapringen af et italiensk passagerskib i den neutrale spanske havn Fernando Po og i en række natlige overfald på de tyskbesatte engelske Kanaløer.
Lassen, der ikke havde nogen egentlig officersuddannelse, avancerede fra menig til major i rekordfart og blev tre gange dekoreret med Military Cross for sin tapperhed og handlekraft.
Lassen faldt i kamp ved Comacchio på den italienske Adriaterhavskyst den 9. april 1945. Efter sin død blev han dekoreret med Victoriakorset, den fornemste britiske udmærkelse for tapperhed.
Thomas Harder fortæller om Anders Lassens krigsindsats og hvordan den indgik i det større strategiske billede, men også om personen Anders Lassen og hvad der drev ham til hans bedrifter.
Thomas Harder udgav i 2010 bogen Anders Lassens krig "9. april 1940-9. april 1945", som i 2024 udkom i 5. reviderede og forøgede udgave.

Kommende arrangementer 2026

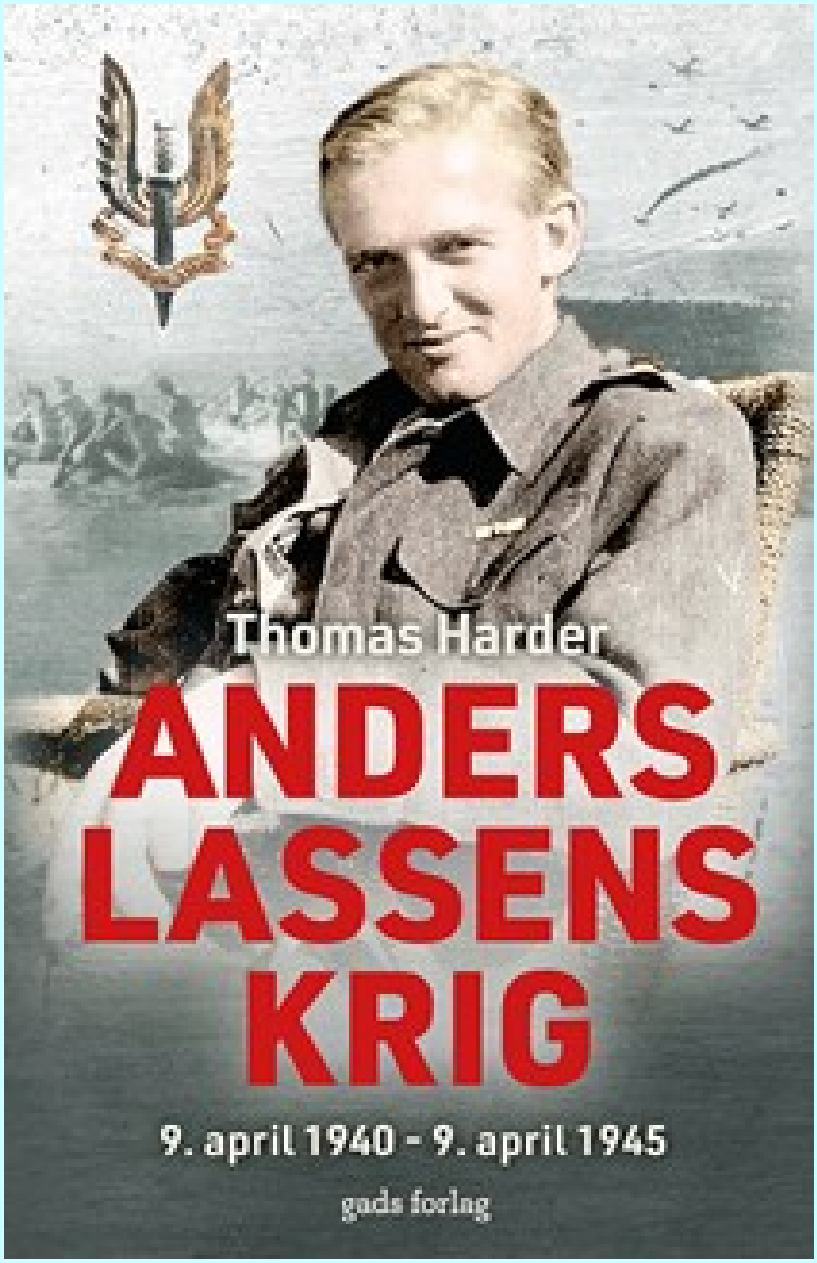

Museer og arkiver

Industrimuseet Frederiks Værk Torvet 1, 3300 Frederiksværk
Tlf. 4772 0605 www.indmus.dk Åbent efter aftale tirsdag-fredag kl. 10-14

Krudtværket (Krudtværksalléen 1) og **Arsenalet (**Torvet 18-20**)**, Frederiksværk. Åbent 1. juni - 25. august samt uge 42. Fælles entre: 75 kr for begge museer. Gratis for børn u.18 år.

Knud Rasmussens Hus Knud Rasmussensvej 9, 3390 Hundested
Åbent t.o.m. uge 42 fra 11-16. Mandag lukket. Entre: 75 kr. Gratis for børn u.18 år.

Hundested Lokalhistoriske Arkiv
Biblioteket, Nørregade 61, 3390 Hundested.

Sponsorer

Adrians Turistfart Tlf. 4772 1197

Halsnæs Kiropraktorerne Tlf. 4772 4540

Kim Dencker Johansen A/S Tlf. 4772 2583

Tømrermester Egon Bech A/S Tlf. 4772 2060

Winther A/S - Snedker og Tømrermestre Tlf. 4772 0202 - 2021 0202

Halsnæs Avis og Mediecenter Tlf. 8888 4302

Undal Autoservice Aps Tlf. 4772 2444